

KOCZISZKY GYÖRGY – LIPTÁK KATALIN
– SZENDI DÓRA

Torzuló értékrend, felemás eredmények: reflexiók az EU területi politikájával kapcsolatban¹

*Shaky values, mixed results:
Reflections on EU territorial policy*

SZERZŐK:

KOCZISZKY GYÖRGY, prof. em., Miskolci Egyetem, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, gorygy.kocziszky@uni-miskolc.hu, ORCID: 0000-0003-1864-1351

LIPTÁK KATALIN, intézeti tanszékvezető, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, katalin.liptak@uni-miskolc.hu, ORCID: 0000-0001-6714-0858
Lipták Katalin esetében a tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

SZENDI DÓRA, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, dora.szendi@uni-miskolc.hu, ORCID: 0000-0003-0010-9949

JEL-kód: R23

Kulcsszavak: az EU területi politikája • értékrendek változása
• centrum-periféria relációk • Magyarország • területi egyenlőtlenségek

Absztrakt: Az egyenlőtlen területi fejlődés gyakorlatilag egyidős az emberiség történetével. Ennek okait, Sztrabóntól napjainkig a geográfia és a közgazdaságtudományok művelőinek sora elemezte az elmúlt kétezer évben. Mint ismert, a 19. század második felétől Európa számos országában ágazati, majd a 20. században tu-

datos lépések történtek a kiegyensúlyozott területi fejlődés feltételeinek megteremtése érdekében. Ennek ellenére, mint azt az empirikus elemzések sora igazolja, csak részeredményeket sikerült elérni, az érdemi áttörés még várat magára. A centrumok és perifériák között kimutatható diszparitásokat az Európai Unió kohéziós politikája sem tudta felszámolni, legfeljebb csak kismértékben átrendezte. A területi, társadalmi és gazdasági különbségek mérséklése kulcsszerepet játszott az európai integrációhoz csatlakozó kelet-európai országok esetében is. Az elért eredmények ellenére az EU regionális politikájának eredményei felemásak, maga a politika pedig a kifáradás jeleit mutatja. Ennek elméleti és politikai okai is vannak. Tanulmányunk ennek rövid összefoglalására vállalkozik.

AUTHORS:

GYÖRGY KOCZISZKY, prof. em., University of Miskolc, Institute of World and Regional Economics, gyorgy.kocziszky@uni-miskolc.hu, ORCID: 0000-0003-1864-1351

KATALIN LIPTÁK, head of the Department, associate professor, University of Miskolc, Institute of World and Regional Economics, katalin.liptak@uni-miskolc.hu, ORCID: 0000-0001-6714-0858

Katalin Lipták's work and this paper was supported by the Bolyai János Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences.

DÓRA SZENDI, associate professor, University of Miskolc, Institute of World and Regional Economics, dora.szendi@uni-miskolc.hu, ORCID: 0000-0003-0010-9949

JEL-code: R23

Keywords: *EU territorial policy • changing values • centre-periphery relations • Hungary • territorial disparities*

Abstract: *Uneven territorial development is practically as old as human history. The reasons for this have been analysed over the last two thousand years by a range of researchers in geography and economics, from Strabon to the present day. It is well known that, from the second half of the 19th century onwards, many European countries took sectoral steps to create the conditions for balanced territorial development, and then, in the 20th century, conscious steps were taken to do so. However, as a series of empirical analyses show, only partial results have been achieved and a substantial breakthrough is still to come. The disparities between centres and peripheries have not been eliminated by EU cohesion policy, or at best only slightly redistributed. The reduction of territorial, social and economic disparities has also played a key role in the case of the Eastern European countries joining the European integration process. Despite the results achieved, the EU's regional policy has a mixed performance and the policy itself is showing signs of exhaustion. There are both theoretical and political reasons for this. This paper attempts to summarise this briefly.*

BEVEZETŐ

Az EU területi politikájának, a társadalmi- és gazdasági kohézióknak kiemelt jelentősége volt, van és lesz a Közösség fennmaradásában. Nem véletlen, hogy az Európai Unió működését szabályozó szerződés XVIII. címének 174. cikkelye egyértelmű célként fogalmazza meg a gazdasági, a társadalmi és a területi kohézió erősítését, a tagállamok régiói közötti fejlettségi szintkülönbségek csökkentését. Rögzíti, hogy ennek érdekében kiemelt figyelmet kell fordítani a vidéki, valamint az ipari átalakulás által érintett térségekre, a természeti és a demográfiai hátrányt szenvedő régiókra. A kohézió hiánya, ahogy arra számos szerző utal, olyan társadalmi feszültségeket, centrifugális erőket gerjeszthet, amely szélsőséges esetben egy közösség széteséséhez vezethetnek (Hütner, 2019). Erre utal az EU területrendezésért és területfejlesztésért felelős minisztereknek 2020. december 1-jén közzétett közös nyilatkozata, amely hangsúlyozza, hogy: „Európa változó társadalmi és gazdasági földrajzát egyre növekvő egyenlőtlenségek kísérik, amelyek éket vernek az emberek és a térségek közé. Egyes társadalmi csoportok és közösségek úgy érzik, hogy az európai és nemzeti szintű célkitűzések és tervek nem adnak megoldást személyes problémáikra és nem segítik saját jövőterveiket” (EU, 2020, 9).

A területi konvergencia a Közösség bővülésével egyidejűleg egyre inkább a figyelem középpontjába került. Ennek kezdetektől fogva egyrészt politikai, másrészt fiskális okai voltak. Nem véletlen, hogy rövid ideig tartó nyugvópontokat követően mindig napirenden volt és van ma is a kohéziós politika intézményrendszerének és gyakorlatának megújítása. Ez egyaránt érinti a célrendszert, a rendelkezésre álló eszközök allokációs mechanizmusát, továbbá a beavatkozások eredményeinek és hatásainak számbavételét (Schraff, 1993; Borchard, 2011; Gutberger, 2017; Hütner, 2019; Biesenbender et al., 2019).

A ciklikus változások ellenére, mint azt az elemzések igazolják, csak részeredményeket sikerült elérni.

Önkritikusan fogalmaznak a Bizottság legutóbbi kohéziós jelentései is (Európai Bizottság, 2011, 2022). A nyolcadik jelentés (Európai Bizottság, 2022) joggal veti fel, hogy: „A kihívások továbbra is fennállnak. Kérdés: Hogyan tudja támogatni a kohéziós politika a zöld és digitális átállást? Hogy tud reagálni a demográfiai kihívásokra? Hogy kerülheti el az új egyenlőtlenségek kialakulását, vagy a meglévők súlyosbodását?” (Európai Bizottság, 2022, 2.).

A következőkben ennek néhány okát, így:

- a geopolitikai és az ideológiai konfrontációk,
- a mainstream közgazdaságtan,
- a forrásallokáció politikai befolyásolhatóságát és bürokratizálódásának hatásait elemezzük.

GEOPOLITIKAI ÉS IDEOLÓGIAI KONFRONTÁCIÓK

Az európai integráció geopolitikai súlya és jelentősége 1957-től folyamatosan változott. Az egyre bővülő tagállam kör, az egységesedő politikák, majd a közös fizetőeszköz (euró) bevezetése egyértelműen tükrözi azt a törekvést, hogy az EU a globális világszisztemben az

előzőeknél erősebb pozícióra tör. A német-francia tengely politikai elitje a kétpólusú világrend szétesését követően egyre komolyabb esélyt látott erre. Alábecsülték, hogy ezek a törekvések (különösen az euró bevezetése) erős ellenérzéseket vált ki az USA vezető köreiből.

A Közösség gazdasági erejének növelése érdekében, a belső kohézió erősítése helyett az EU gazdasági potenciáljának fejlesztésére fordította a figyelmét. Ezt igazolja az ún. lisszaboni stratégia (majd annak a kudarcát felismerve), az Európa 2020 stratégia. Mindkét stratégia kiemelte az alkalmazkodóképesség fontosságát mind a munkaerői, mind a munkavállalói oldalon, a munkaerő-piaci helyzet javítását, a vállalkozásbarát környezet megteremtését és a környezetvédelmet (Mélypataki – Lipták, 2020).

A tagállamok a 2008-as pénzügyi, majd a 2019-es COVID-válság miatt kénytelenek voltak szembesülni az EU gazdaságának sérülékenységgel, továbbá az orosz-ukrán háború miatt jelentkező többletkiadások és azok finanszírozásának terheivel. Ezek az események az európai állampolgárok mindennapjaira, a megélhetésükre is hatással voltak és vannak (pl. munkahely-vesztés, életszínvonal csökkenés, megélhetési nehézségek). Ennek hatására a gazdaságpolitikák térszemlélete tovább vesztett a súlyából.

Eközben felerősödtek azok a belső viták is, amelyek középpontjában a nemzeti szuverenitás vs. szupranacionális állam létrehozása áll. Egyik irány sem kedvez a regionális gondolkodásnak, mert mindkettő úgy látja, hogy ez céljainak elérését gátolja.

A külső és a belső konfliktusok miatt jelentkező megosztottság érezhetően feszültséget generál a szakpolitikák megvalósulásában.

Ennek következménye a kohéziós politika súlyának csökkenése, amelyet Faragó korábban úgy jellemezett, hogy: „a strukturális és kohéziós politika alárendelődött a lisszaboni stratégiának, majd a „területileg vak” Európa 2020 stratégiának” (Faragó, 2016, 1.). Ez a „vakság” mit sem változott, illetve kevés remény van arra, hogy érdemi változás következzen be a közeljövőben. A változások esélyét csökkenti a „kétfrontos küzdelem”, azaz a Bizottság és a Parlament is egyre inkább aktuálpolitikai kérdésekkel (pl. migráció, woke politika európai támogatása stb.) foglalkozik, ami tovább rontja a területi szemlélet ismételt megerősödését.

A Parlament és a Bizottság ugyanakkor politikai fegyverként használja támogatási rendszerét, tovább rontva ezáltal a belső kohézió esélyeit.

A KOHÉZIÓS POLITIKA CÉLRENDSZERÉBEN MUTATKOZÓ BIZONYTALANSÁGOK

A dinamikus változó geopolitikai és világgazdasági környezet, a 4. és az 5. ipari forradalom alapvető változásokat indított a fejlett országok gazdaságainak szerkezetében. Ez a forradalmi változás egyaránt kihívást jelent a centrum és a perifériális helyzetű térségek esetében.

Korábban a konvergencia hajtóerejét a kevésbé fejlett régiók felzárkózása biztosította, ami alapvetően az alacsonyabb költségeknek és a szabad munkaerőnek volt köszönhető. A megváltozott helyzetben a magasán kvalifikált munkaerőre van szükség, amely elsősorban a centrumtérségekben áll rendelkezésre. Ez pedig további polarizációhoz vezethet.

Nehezen olvasható ki, hogy ezt az anomáliát hogyan kívánja feloldani a kohéziós politika aktuális célrendszere (1. táblázat).

1.táblázat: EU célrendszerének változása
Table 1: Changes in EU targets

1988–1993	1994–1999	2000–2006	2007–2013	2014–2020	2021–2027
Cél 1: A fejlesztési nyomással érintett régiók fejlesztése és strukturális kiigazítása	Cél 1: A fejlesztési nyomással érintett régiók fejlesztése és strukturális kiigazítása	Cél 1: A fejlesztési nyomással érintett régiók fejlesztése és strukturális kiigazítása	Cél 1: Konvergencia	Cél 1: Növekedés és foglalkoztatás	Cél 1: Versenyképes és intelligens Európa
Cél 2: A hanyatló ipari régiók átalakítása	Cél 2: A hanyatló ipari régiók átalakítása	Cél 2: A strukturális nehézséggel küzdő területek gazdasági, társadalmi átalakulásának támogatása	Cél 2: Regionális versenyképesség és foglalkoztatás	Cél 2: Európai Területi Együttműködés	Cél 2: Zöld gazdaság
Cél 3: A hosszútávú munkanélküliség elleni küzdelem	Cél 3: A hosszútávú munkanélküliség elleni küzdelem és a szakmai integráció támogatása	Cél 3: A képzési, átképzési rendszerek modernizálása	Cél 3: Európai Területi Együttműködés		Cél 3: Mobilitás növelése
Cél 4: A fiatalok integrációja a munka világába	Cél 4: Alkalmazkodás az ipari változásokhoz				Cél 4: Szociális és befogadó Európa
Cél 5a: Agrárstruktúrák kiigazítása	Cél 5a: Alkalmazkodás az agrár- és halászati struktúrákhoz				Cél 5: Fenntartható és integrált fejlődés támogatása
Cél 5b: Vidéki területek fejlesztése	Cél 5b: Vidéki területek fejlesztése				
	Cél 6: Alacsony népsűrűségű régiók fejlesztése				

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

Ennek középpontjában ugyanis változatlanul a növekedés és a munkahelyteremtés áll, így a forrásokhoz a fejlettebb régiók is hozzájuthatnak, ahogy arra Faragó is utalt (Faragó, 2016, 14.).

Nem véletlen, hogy a területfejlesztési beavatkozások eredményét (output) változatlanul mennyiségi indikátorokkal (GDP, teremtett-, megtartott munkahelyek száma) mérik, s jóval kevesebb holisztikus szemléletű hatásvizsgálat (outcome) készül.

A NEOKLASSZIKUS KÖZGAZDASÁGTAN TOVÁBBÉLÉSE

A térgazdaságtannak mind a mai napig nincs átfogó és egységes közgazdaságtana. Alapvetően a neoklasszikus makrogazdaságtan alapján vizsgálja a térségek gazdasági növekedésével, fejlődésével, konvergenciájával stb. kapcsolatos összefüggéseket. Érdemben ebben az elmúlt időszakban ún. „új elméletek” (pl. Krugman új gazdaságföldrajza) megjelenése sem hozott változást.

Ez azért is sajnálatos, mert a neoklasszikus, dogmává merevedett makrogazdaságtan (illetve annak tovább gondolt változatai) „vegytisztá”, a helyi értékrendet, várakozásokat, az emberek viselkedését figyelmen kívül hagyó megközelítése érdemben alkalmatlan a helyi viszonyok modellezésére.

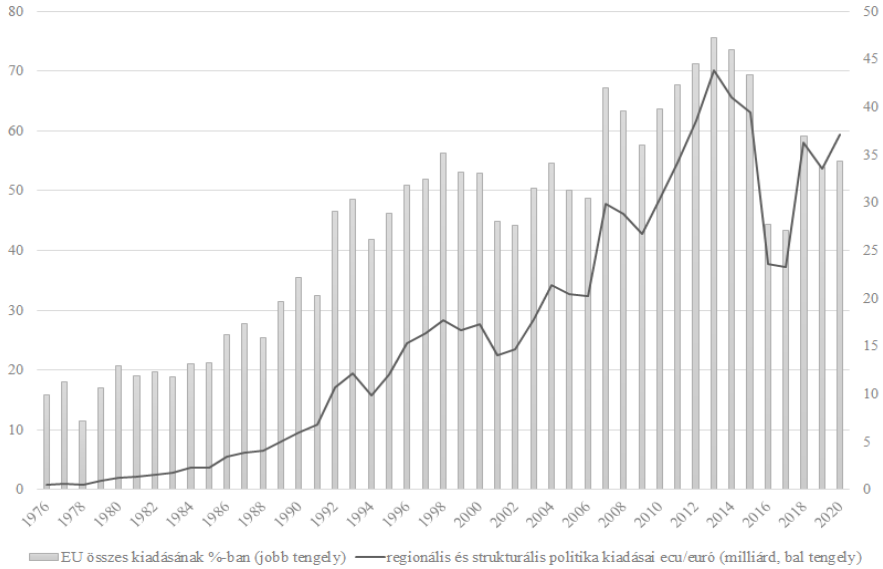
A gyakorlat pedig evvel ellentétes; a területi-, társadalmi-, gazdasági folyamatok átalakulását az ott élő közösség értékrendje (a munkához, a családhoz, a közösséghez, a nemzethez való viszony, a szociális érzékenység, egyáltalán az, hogy mit tekint jónak és hasznosnak, igazságosnak és igazságtalannak stb.) erősen befolyásolja. Hátrányos helyzetű települések és térségek esetében a munkához való viszony, a munkaszocializáció hatása kiemelten fontos (pl. a magyarországi aprófalvakban élők esetében a közfoglalkoztatási programban való részvétel), a helyi közösség erejét is leképezi (Lipták, 2020).

A területi politika változatlanul érzékeny pontja az igazságosság, amely Rawls szerint a felismert igazságosságon, illetve az azt kifejezésre juttató intézményrendszeren keresztül fejt ki hatását (Rawls, 1997). Az igazságosság tehát nem utolsó sorban attól függ, hogy a társadalom tagjai mennyire jogkövetőek. Ez a közmegegyezés biztosíthatja a javak igazságos elosztását, a társadalmi békét, a társadalmi rend egyensúlyát és fenntarthatóságát. Ez a normatív helyzet, mert „az igazságosság elvei ésszerű, deliberatív egyezés eredményei, amelyeket méltányos kiindulópontban fogadnak el” (Benedek, 2019, 105). A területi konvergencia tehát egyrészt annak a függvénye, hogy milyen a közmegegyezés kapcsolata a jogkövetéssel, másrészt a posztmodern értékrend térhódítása (erőltetése) milyen hatást fejt ki. Az EU kohéziós politikája ezen két ok miatt sérül; az esetek egy részében nem jogkövető, másrészt a helyi értékrendtől eltérő normákat kívánnak érvényesíteni a kivitelezés során.

FORRÁSALLOKÁCIÓ BÜROKRATIZÁLÓDÁSA, VITATHATÓ HATÉKONYSÁGA, AZ INTEGRITÁS SÉRÜLÉSE

A kohéziós politika, ezen belül a regionális és strukturális politika támogatására szolgáló források, a közösség bővülésével összhangban jelentősen nőttek (1. ábra).

1. ábra: Kohéziós politika forrása
Figure 1: Source of Cohesion Policy

Forrás: <http://link.iwkoeln.de/372970> és Európai Bizottság (2021) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en
Megjegyzés: regionális és strukturális politika kiadásai ecu/euró (milliárd, bal tengely); EU összes kiadásának %-ban (jobb tengely)

Source: <http://link.iwkoeln.de/372970> and European Commission (2021) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en
Note: Regional and structural policy expenditure in ecu/euro (billion, left axis); as % of total EU expenditure (right axis)

Az Európai Bizottság legutóbbi kohéziós jelentése alapján 2000 óta, a strukturális és területi támogatások hatására az EU tagállamai közötti egyenlőtlenségek csökkentek (tehát a konvergencia felgyorsult), miközben a regionális egyenlőtlenségek nőttek (Európai Bizottság, 2022). 2021-ben az EU tagállamai között a legmagasabb egy főre jutó GDP-t Wolfsburgban (GER) regisztrálták a NUTS3-as térségek (megyék) szintjén 172.100 euróval, míg a legalacsonyabbat Silistrában (BG) 4.200 euróval, tehát a különbség 40-szeres volt (Eurostat, 2023).

A támogatási rendszer hatékonyságát több okból éri bírálat.

- A kiszorító hatás miatt; azaz ezeknek a forrásoknak egy része olyan beruházásokat támogat, amelyeket ennek hiányában a versenyszféra vállalna fel.
- A források egy része a helyi politika presztízis beruházásait támogatja, amelyek kihasználtsága kétséges (ORF, 2023).
- A beruházásra biztosított források tovagyrűző hatásait (megfelelő statisztikai módszerek hiányában) nem veszik figyelembe.

- d. A rendelkezésre álló források ellenére az egy főre jutó GDP nagyságának területi szóródása (NUTS-2) tovább nőtt. Ebben mindig szerepet játszott az új tagállamok megjelenése (Kocziszky – Szendi, 2023).
- e. A területi támogatásokkal nem sikerült azt az átfogó célt elérni, hogy érdemben javuljon az érintettek életminősége, jóléte. Ez utóbbi ugyanis túlmutat a gazdaság teljesítményének javulásán és a szűken értelmezett anyagi szempontokon.

Ez utóbbit támasztják alá a hazai adatok is. Megyéink gazdasági növekedése ellenére sem sikerült kitörniük az adott konvergencia klubból (2. táblázat).

2. táblázat: EU források hatása a megyei GDP-re (2014–2020)
Table 2: Impact of EU funds on the county's GDP (2014-2020)

megye	regressziós egyenes	R ² értéke	F-próba értéke	kritikus F érték
Budapest	$y = 5,1559x + 9126,5$	95,6	0,001	4,3
Pest	$y = 43,982x + 2621,4$	93,9	0,009	4,3
Fejér	$y = 18,558x + 1157,4$	96,7	0,007	4,3
Komárom-Esztergom	$y = 21,382x + 811,21$	93,0	0,004	4,3
Veszprém	$y = 11,91x + 666,2$	94,8	0,006	4,3
Győr-Moson-Sopron	$y = 15,089x + 1686,2$	93,8	0,001	4,3
Vas	$y = 11,822x + 746,17$	93,1	0,006	4,3
Zala	$y = 7,6778x + 653,2$	90,5	0,007	4,3
Baranya	$y = 8,2945x + 615,62$	97,2	0,005	4,3
Somogy	$y = 8,7868x + 507,39$	98,9	0,004	4,3
Tolna	$y = 10,796x + 461,64$	94,9	0,001	4,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	$y = 10,566x + 1209,3$	96,4	0,005	4,3
Heves	$y = 11,661x + 544,87$	96,4	0,007	4,3
Nógrád	$y = 7,1145x + 229,43$	97,4	0,000	4,3
Hajdú-Bihar	$y = 8,3899x + 990,85$	97,2	0,005	4,3
Jász-Nagykun-Szolnok	$y = 10,875x + 644,15$	95,2	0,001	4,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	$y = 7,2732x + 810,77$	95,9	0,000	4,3
Bács-Kiskun	$y = 11,531x + 981,21$	95,5	0,007	4,3
Békés	$y = 7,0271x + 587,27$	96,3	0,000	4,3
Csongrád-Csanád	$y = 7,9553x + 811,62$	95,1	0,006	4,3

*Forrás: KSH adatok alapján saját számítás.
Source: own calculations based on HCSO data.*

ZÁRÓGONDOLATOK

Az Európai Unió területfejlesztési politikája új kihívások előtt áll a 2021–2027-es tervezési időszakban egyrészt külső, másrészt belső okok miatt. A Római Szerződés aláírása óta eltelt több, mint félszáz esztendő során volt már erre példa. A korábbiakhoz képest érdemi változást jelent, hogy a periodikusan jelentkező globális gazdasági válságok, továbbá az orosz-ukrán háború, valamint az USA-ban és Kínában végbement technológiai lépésváltás felszínre hozta az EU politikájának, bürokráciájának szervezeti és egyéni integritásának gyenge pontjait, illetve az azokra adott vagy elhalasztott válaszok tovagyrúzó hatásait. Miközben olyan feladatok sora vár megoldásra, amelyekkel korábban nem vagy kevésbé hangsúlyosan kellett foglalkozni területi szinten (pl. energiafüggettség, migrációból adódó eltérő értékrendek kezelése, a társadalmi béke megóvása, multinacionális tőkecsoportok befolyásának növekedése, szegregáció stb.).

Másrészt az előrelépést lassítja, hogy a korábbiakhoz képest felerősödtek a közösség intézményrendszere és működése megítélésében, a bővítések irányában és ütemében mutatkozó ellentétek. Bonyolítja a helyzetet, hogy egyre élesebb nézetkülönbségek vannak a nemzeti szuverenitás fenntartása és a központosított hatalomgyakorlás képviselői között. A források visszatartása egyrészt további politikai feszültségeket generál, másrészt lassítja az érintett országok konvergenciájának esélyeit. A kelet-közép-európai országok esetében ezeket a forrásokat, tekintettel arra, hogy egy részüknek a célja az infrastruktúra fejlesztése, csak állami forrásokból lehet pótolni, ami további költségvetési terhet jelent. Ennek hiányát az FDI nem vagy csak kis részben tudja pótolni.

Az sem hanyagolható el, hogy a területfejlesztés elmélete és módszertana is megújulásra szorul. Különösen indokolt a stratégiaalkotás és a tervezési folyamatok értékrend alapú fenntarthatósági elvű újragondolása, amely az intézményrendszert, a társadalmi- és gazdasági folyamatokat, valamint az erőforrásokat egységes szemléletben kezeli.

JEGYZETEK

- 1 A szerzők e tanulmányukkal Faragó László (2016) munkájának tovább gondolására vállalkoznak és köszönik Professzor urat születésnapján, kívánnak az ünnepeltnek jó egészséget és további alkotómunkát!

IRODALOMJEGYZÉK

- Benedek József (2019): *A társadalmi igazságosságtól a térbeli igazságosságig*, in: Kocziszky György (szerk.): *Etikus közgazdaságtan*, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2019, 100–115.
- Biesenbender, Kristin – Preissl, Brigitte – Wacker-Theodorakopoulos, Cora: *Regionalpolitik neu denken*, Wirtschaftsdienst, 2019/2, 8–14.
- Borchard, Klaus – Buchner, Werner – Müller, Werner – Priebs, Axel – Scholich, Dietmar – Sinz, Manfred: *Grundriss der Raumordnung und Raumentwicklung*, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, 2011.

- Busch, Berthold: *Kohäsionspolitik in der Europäischen Union: Bestandsaufnahme und Neuorientierung*, Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft, Köln, 2018.
- EU: Területi Agenda 2030, 2020. Elérhető: territorialagenda.eu (Letöltés ideje: 2023.05.07.)
- Európai Bizottság: *Hetedik helyzetjelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról*. COM (2011) 776, Brüsszel, 2011.
- Európai Bizottság: *Nyolcadik kohéziós jelentés*, 2022. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_22_762/IP_22_762_EN.pdf
- Eurostat (2023): *Regional database 2023*. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10r_3gdp/default/table?lang=en
- Faragó László: *Az EU területi politikájának a változásai közép-kelet-európai nézőpontból*, Tér és Társadalom, 2016/2, 1–21. <https://doi.org/10.17649/TET.30.2.2765>
- Gutberger, Hansjörg: *Raumentwicklung in historisches Resultat von Gesellschaftspolitik*, Springer Verlag, Wiesbaden, 2017.
- Hütner, Michael: *Wozu Regionalpolitik? Wo liegt das Problem?*, Wirtschaftsdienst, 2019/13, 3–9.
- Kocziszkó György: *Hogyan tovább? Adalékok a regionális tudomány bázisai jövőképehez*, Tér és Társadalom, 2020/1, 28–30. <http://doi.org/10.17649/TET.34.1.3231>
- Kocziszkó György – Szendi Dóra (2021): *A magyar megyék gazdasági fejlődési pályáinak összehasonlító vizsgálata*, Pénzügyi Szemle, 2021/2, 7–30. http://doi.org/10.35551/PSZ_2021_k_2_1
- Kocziszkó, György – Szendi, Dóra: *Ex-Ante Analysis of Macro-Regional Development in the Visegrad Countries, with Special Emphasis on Some Turbulent Periods*, Economic and Regional Studies, 2023/2, 147–170. <https://doi.org/10.2478/ers-2023-0011>
- Lange, Sarah de – Brug, Wouter van der – Harteveld, Eelco: *Regional resentment in the Netherlands: A rural or peripheral phenomenon?*, Regional Studies, 2023/3, 403–415. <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2084527>
- Lipták Katalin (2020): *A közfoglalkoztatás jelentősége Borsod-Abaúj-Zemplén megye rurális településein*, Tér és Társadalom, 2020/4, 100–121. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3299>
- Mélypataki Gábor – Lipták Katalin: *Munkajogi és gazdasági kibívások a jövő munkaerőpiacán*, International Journal of Engineering and Management Sciences, 2020/1, 120–134. <https://doi.org/10.21791/IJEMS.2020.1.10>
- ORF: *Macht und Fehler der EU-Regionalpolitik*, Wildwuchs bei Förderungen, 2013. Elérhető: <http://news.v2.orf.at/stories/2084337/2084218> (Letöltés ideje: 2023.06.28.)
- Rawls, John: *Az igazságosság elmélete*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- Scharff, Reinhard: *Regionalpolitik und regionale Entwicklungspotentiale, Eine kritische Analyse*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1993. <https://doi.org/10.3726/b14033>
- Sen, Amartya K.: *The Idea of Justice*, Allan Lane & Harvard University Press, Cambridge, 2009. <https://doi.org/10.1017/s095382081100046x>